

Deschideri antropologice în opera lui Emil Cioran

LILIANA MOLDOVAN
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

Anthropological Openings in Emil Cioran's Work

Cioran's relationship with the philosophical anthropology should be considered in the light of the idea that the Romanian thinker refused to become the founder of a philosophical system. Cioran has been a bitter enemy of the systematic way of thinking. He has considered that the technical language of systematic philosophy is secluded, vacant and devoided of existential deep. For this reason, his philosophical work has a strong and subjective impression and it stays under the sign of selfconfesion. His books are built within the enthusiasm and sadness of a moment and also of spontaneous judgments and explosive feelings.

His philosophical conclusions are the result of his personal experience, interwoven with poetry of a serious and synthetic metaphysics, which closes in a few words the essential truths exposed with a high honesty. Behind his philosophical sincerity, there is hiding a lot of suffering and the essays he wrote are designed within the enthusiasm or in a minute of despair.

Cioran is distinguished from its congeners by the fact that he is the author of another kind of humanism. From this perspective, he has chosen the type of man „case,” which is a continuous quarrel with divinity. He chooses the fall, and during this fall, he modifies the reference systems: he is transforming suffering into joy and despair into vanity.

The existential environment necessary for human existence consists of pain and disgust. In contrast, ordinary man is only melancholy, or slightly depressed. Sadness, despair and abandonment cause a „change of face,” which are also necessary steps on the road of slipping inwards.

Unlike genuine people, poor people have a censorship of thoughts. Self-censorship prevents them from falling into despair, helps them to banish sorrow. For „human case,” however, „to think” is the equivalent of „to suffer.”

Being on the position of the „human case”, Cioran confesses that he is not always sad, because sometimes he manages to censor his sadness. When he can not bear absolute sadness, he just stops his thoughts, he does no longer think to the sources of his

delusions. Moreover, he admits that writing was for him a liberating source, a pleasant and effective therapeutic tool. Writing kept him away from madness, helped him to keep his innocence.

Keywords: *Emil Cioran, philosophical anthropology, man case, despair, selfconfession, sadness, existence, madness.*

Relația lui Emil Cioran cu antropologia filosofică trebuie privită din perspectiva realității că binecunoscutul gânditor român a refuzat să devină întemeietorul unui sistem filosofic. Cioran a fost un înverșunat dușman al gândirii sistematice. El a considerat că limbajul tehnic al filosofiei sistematice este închisat, inexpresiv și lipsit de adâncime existențială. Din acest motiv, creația sa are o puternică amprentă subiectivă și stă sub semnul autoconfesiunii. Cărțile lui sunt clădite în limitele entuziasmelor și al tristeților de o clipă, al judecăților spontane și al sentimentelor explozive.

Eseurile cioraniene sunt permanente începuturi, sunt reluări și reformulări ale unor teme care revin ostentativ și se agață cu măiestrie de portativul simfoniei disperării. Multe din aceste subiecte le întâlnim pe parcursul istoriei antropologiei românești și universale. Tema morții, tema destinului tragic al ființei umane, tema credinței și disperării, tema singurătății, a suferinței și nefericirii umane, toate au un caracter universal și au intrat, de-a lungul secolelor, în sfera preocupărilor meditative specifice gânditorilor antropologi. Emil Cioran se distinge de confracții săi prin faptul că promovează un „*umanism de-a-ndoaselea*” - după cum singur recunoaște. În lucrările sale gânditorul român a înregistrat cu încredințare eșecurile ființei umane.

Cioran a scris pentru sine și a reușit să ofere lumii un mănunchi de revolte și nemulțumiri pe care le-a adunat mai întâi în suflet și le-a descris din perspectiva unei conștiințe tragice, a unei minți superioare care își cunoaște destinul implacabil, dar nu are curajul de a se salva, mulțumindu-se cu o existență de neconsolat.

„*Omul este o existență indefinibilă*” - scrie Emil Cioran la începutul discursului său antropologic. Apoi continuă cu descrierea propriilor neîmpliniri și angoase, pe care le desprinde din capcana unei lucidități nimicitoare, dublată de speranța surprinderii „omenesului” din om.

Demersul cioranian de definire a ființei umane este greoi și dificil de delimitat. Cioran pleacă de la premisa că omul este „*ființa cea mai imprecisă din câte există.*” Uneori, filosoful român lasă impresia că știe totul despre sine și despre ceilalți, apoi revine la convingerea că existența lui în raport cu universul este nesemnificativă, dar este singura existență de care este conștient. În cele din urmă, Cioran optează pentru o definiție a omului care apare ca o ființă chinuită, ca o entitate cugetătoare, ce pendulează între „*așa nu se poate*” și „*s-ar putea așa.*” Din această perspectivă, esența ființei umane se constituie dintr-un amestec de pesimism voalat și optimism moderat.

Nenorocirea este că ființa umană nu se poate defini în raport cu ceva. Omul preferă ocolișurile, fuge de sine și de lume, se ascunde în spatele unei existențe dezrădăcinate, dominată de incertitudinea de a nu ști că aparține lumii materiale, psihologice sau spirituale. În general, ființa umană râvnește după o existență spirituală, dar nu are puterea de a se smulge din vârtejul existenței zilnice. Omul devine cu atât mai nefericit, cu cât observă că viața este o cursă nesfârșită de înălțări și căderi, de împliniri și dezamăgiri, de experiențe bune și rele. Spre finalul vieții, crede Cioran, omul rămâne cu mândria de a fi rezistat în fața morții, cu bucuria de a nu muri din cauza vieții. Cioran pledează antropologic în favoarea descompunerii ființei umane și optează pentru o ideologie a disperării. Concluziile sale filosofice sunt rodul experienței personale, evident, împletită cu poezia unei metafizici grave, sintetizatoare, care închide, în câteva vorbe, adevăruri esențiale expuse cu mare sinceritate. În spatele sincerității lui filosofice se ascunde o mare suferință, iar eseurile pe care le scrie sunt concepute în limitele entuziasmelor sau disperărilor de o clipă, ivite în momentele de grație când gânditorul se află pe culmile disperării.

Ceea ce îl interesează pe Cioran sunt situațiile de criză existențială, iar tipul uman care îi trezește interesul este cel al omului caz, al ființei umane „*mistuite de obsesii goale.*”¹ Viața trăită într-o continuă prăbușire, riscul de a experimenta apropierea morții și de a trăi sub presiunea unor obsesii mistuitoare - iată ce l-a preocupat pe Cioran. „*Simt că mor de*

¹ Vezi Emil Cioran, *Antropologia filozofică*, Craiova, Editura Pentagon-Dionysos, 1991.

*singurătate, de iubire, de disperare, de ură și de tot ce lumea aceasta îmi poate oferi*² - mărturisește Cioran în lucrarea *Pe culmile disperării*.

Experiența îndoielii și a disperării îl plasează pe autorul *Cărții amăgirilor* pe un nivel de existență superior, de la înălțimea căruia nimic nu mai contează, iar realitatea și lucrurile concrete își pierd importanța. Îndoiala și disprețul față de oameni își găsesc culcuș în interiorul ființei cioraniene și răsar de acolo sub forma unor obsesii. Spectrul morții, ideea sinuciderii și disperarea lasă urme de neînălțurat în mintea și sufletul lui Cioran, care face, din nefericire, o formă de existență naturală a omului. Viețuind în valurile unei perpetue agonii, Cioran refuză să acorde vieții un sens, iar agonia în care trăiește devine un motiv de orgoliu și un privilegiu pe care și-l asumă în speranța mântuirii viitoare.

Dacă analizăm bine lucrurile, nefericirile lui Cioran sunt punți de legătură către fericirile din viața viitoare. Cioran trăiește cu speranța asimilării omului într-un spațiu ideal, spre care are acces o dată cu ieșirea ființei umane din cadrele materiale ale existenței. În definitiv, spune Cioran, omul este un animal metafizic. Înzestrat cu veleități creatoare el își poate permite să viseze la absolut, însă puterea creației, în loc să fie o expresie a libertății umane, devine la Cioran o sursă de epuizare continuă, un izvor generator de oboseală. Starea de oboseală îi permite să recunoască lipsa de sens a vieții, iar singurătatea îl face să sperie în nemurirea vieții viitoare.

Adoptând o atitudine similară ființa umană ajunge sceptică, resemnată și se refugiază în singurătate. Opțiunea însingurării este specifică personalităților umane orgolioase, care își asumă ruina și fac din tristețe un titlu de glorie. În opoziție, oamenii obișnuiți - prizonierii activităților cotidiene - nu se adâncesc în meditații inutile despre viață și moarte, protejându-se astfel de tentaculele disperării. Potrivit convingerilor lui Emil Cioran, oamenii orgolioși sunt persoane autentice, ei fac parte din clasa „oamenilor caz.”

Omul caz se află într-o continuă „ceartă cu divinitatea;” atitudinea lui este radicală și se manifestă printr-o desprindere definitivă, atât de

² Vezi idem, *Pe culmile disperării*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 199.

lumea materială, cât și de existența metafizică. Omul caz alege prăbușirea, iar în căderea lui întoarce sistemele de referință, transformă suferințele în bucurii și disperările în orgolii. El este un individ lucid, care își asumă nebunia și face din destinul său o problemă subiectivă și universală, în același timp, o problemă ce se amplifică pe măsură ce coboară treptele „iadului lăuntric.”³

Nici vorbă de înălțare spirituală în cazul antropologiei lui Cioran. E mai degrabă vorba de o coborâre în sine, de o adâncire în interior, de „perfecționare prin distrugere,” de desăvârșire prin negare de sine. Astfel privite lucrurile, culmile disperării se înfățișează ca un munte cu vârful în jos, iar gândurile filosofului devin mostre ale teribilei prăbușiri umane. Cu toate acestea, luciditatea cugetării filosofice îi conferă gânditorului român un titlu de glorie deoarece - dacă ar fi să parafrazăm un celebru citat al lui Pascal - gânditorul român știe că este dezamăgit, spre deosebire de lume, care nu știe nimic, sau de oamenii care se prefac a nu ști nimic.

De pe poziția gânditorului atoateștiutor, Emil Cioran are îndrăzneala de a intra în conflict cu Dumnezeu. Relația lui Cioran cu divinitatea este contradictorie. Pe de o parte, este un admirator al vieților sfinților, pe de altă parte, este sceptic în privința valorii experiențelor religioase și a existenței lui Dumnezeu. În *Lacrimi și sfinți* el tratează problema sfințeniei cu admirație și ură și o definește din perspectiva individului aflat în imposibilitatea de a cunoaște extazul, a geniului doborât de dorința de a gusta din deliciale experiențelor extatice salvatoare. Cioran nu se sfiește să conceapă definiții negative ale sfințeniei: „O perversiune fără pereche este sfințenia” sau „Cine știe dacă sfințenia nu este o perfecțiune în ordine negativă.”⁴ În același volum, el încearcă să-și reabiliteze poziția, să își sensibilizeze cititorii, și oferă lacrimilor definiții poetice: „Lacrima este criteriul adevărului în lumea sentimentelor.”⁵ Lacrimile, ca rezultate ale unui „plâns interior,” sunt punctul de plecare al oricărei experiențe mistice.

³ *Ibidem*, p. 61.

⁴ Vezi Emil Cioran, *Lacrimi și sfinți*, București, Editura Humanitas, 1991.

⁵ *Ibidem*, p. 16.

În *Lacrimi și sfinți* Cioran realizează, după cum constată exegeții operei sale, o ingenioasă sinteză între misticism și scepticism. Atât misticul, cât și scepticul, trăiesc forme diferite de disperare epistemologică.⁶ Dacă misticul renunță la disperare prin înlăturarea oricărei forme de cunoaștere și își însușește principiul biblic „*crede și nu cerceta,*” scepticul va recunoaște imposibilitatea atingerii tuturor formelor de cunoaștere și va adopta poziția celui care pune totul la îndoială, din perspectiva unui orgoliu de om disperat.

Sfințenia îi definește pe oamenii împăcați cu soarta, crede Cioran, în timp ce criza și disperarea sunt stări specifice oamenilor „caz.” Ceea ce îl interesează în mod constant pe filosoful român este cazul, este omul care trăiește pentru a problematiza și face acest lucru cu atâta pasiune, încât ajunge să își disprețuiască propria existență. Cazul contează în om, scrie Cioran în volumul *Pe culmile disperării*. Valoarea fiecărui individ se stabilește în funcție de quantumul de disperare care există în el. Numai o persoană disperată se poate angaja în chip obsesiv pe drumul căutării sensului existenței umane. Oamenii „caz” sunt persoane excepționale, care lasă urme în istorie, care se ridică deasupra mediocrității, care pun totul la îndoială și disprețuiesc valorile tradiționale. Luciditatea omului caz este înspăimântătoare, iar exigențele pe care și le aplică sieși sunt raportate la celelalte ființe umane. Omul caz își exploatează pasiunile și obsesiile cu îndârjire, cu scopul de a pătrunde în adâncul ființei sale, pentru a găsi acolo explicații plauzibile referitoare la esența destinului uman. Dezgustul omului caz față de oameni și față de sine îl însingurează, îl lasă pradă disperării, îi întăresc convingerea despre iraționalitatea vieții. Omul aflat într-o permanentă criză trece prin tot atâtea crize existențiale, câte „deschideri” problematice există în el. Dacă nu ar viețui într-o continuă aventură a disperării, omul caz s-ar plictisi, viața lui s-ar goli de conținut lăuntric și ar începe să trăiască superficial, la limita mediocrității. Oamenii obișnuiți, „măsurați,” trăiesc în prezent, uneori în trecut sau viitor, scrie Cioran, dar sunt lipsiți de elan vital și ratează orice întâlnire cu

⁶ Înțelegem prin disperare epistemologică, disperarea legată de imposibilitatea cunoașterii.

transcendența.⁷ Ei sunt incapabili să trăiască sub presiunea unui gând, a unei obsesii, așa cum procedează oamenii disperați sau misticii. Spre deosebire de persoanele obsedate, poziția mysticilor este privilegiată de faptul că viețuirea cu Dumnezeu și speranța mântuirii nu este simțită de mystici ca pe o povară, ci ca pe o binecuvântare, ca o sursă de eliberare, de detașare în fața suferinței și a cruzimilor existenței umane.

Mediul propice de existență al omului caz este înconjurat de suferință și dezgust. Spre deosebire de acesta, omul obișnuit devine doar melancolic, ori ușor depresiv. Tristețea, disperarea și renunțarea cauzează o „*schimbare la față*,” acestea trei apar ca trepte necesare pe drumul alunecării spre interior, spre sine. Persoanele mediocre dispun de un sistem de cenzurare a gândurilor, crede Cioran, care îi împiedică să cadă în disperare, care îi ajută să alunge tristețea și să își trăiască viața până la capăt, fără a năzui spre perfecta cunoaștere de sine. Pentru omul caz, în schimb, „a gândi” este echivalent cu „a suferi.” De pe poziția omului caz, Cioran mărturisește că nu este întotdeauna trist pentru că își cenzurează tristețea. Fiindcă nu poate suporta tristețea absolută, scriitorul român oprește firul cugetării și nu se mai gândește la sursele amăgirilor sale.

Mai mult decât atât, autorul *Tratatului de descompunere* recunoaște că, pentru el, scrisul a devenit o sursă eliberatoare, un mijloc terapeutic plăcut și eficient. Scrisul l-a ferit de nebunie, l-a ajutat să își păstreze naivitatea. La Cioran, frica de nebunie a fost mai acută decât frica de moarte deoarece, după cum mărturisește, nebunia înseamnă moarte în viață, „în nebunie” pierzi ce ai specific, pierzi viața trăind. În opoziție cu nebunia, moartea pare inocentă, deoarece prin moarte pierzi totul. Agonia în legătură cu moartea apare atunci când ajungi să îți dai seama că moartea izvorăște din interiorul individului, că nu își are sursa undeva în afară, așa cum cred oamenii obișnuiți. Conștiința prezenței morții distruge orice urmă de naivitate, orice bucurie, obstrucționează elanul de a trăi.

Oamenii obișnuiți nu problematizează pe tema morții și sunt feriți de obsesia sinuciderii. Ei nu cunosc tristețile specifice gânditorilor sceptici și cultivă teama de moarte cât mai puțin posibil. O situație privilegiată au mysticii și credincioșii; aceștia nu asociază ideea de moarte cu existența

⁷ Vezi Emil Cioran, *Revelațiile durerii*, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 1990.

tragică, au o atitudine liniștită în fața morții și privesc viața de apoi ca pe o chestiune eliberatoare. „*Misticii trec în moarte cu zâmbetul pe buze,*” creștinii fiind cei care au introdus masca frumoasă a mortului - scrie Petre Țuțea. Cioran, în schimb, explică atitudinea de teamă în fața morții prin faptul că, de obicei, asociem moartea cu neantul - „*Obsesia morții ne reamintește că există ceva ce prefigurează neantul în chiar centrul ființei noastre. Și atunci când drumul spre neant se actualizează progresiv, este imposibil să nu te ducă gândul la tragedia vieții umane.*”⁸

Atunci când își pun probleme legate de viață și moarte, misticii tratează ideea de neființă cu îngăduință și privesc viața ca pe o călătorie în care moartea este un episod ce face trecerea spre altceva. Frământările oamenilor înzestrați cu gândire analitică și obsedați de ideea morții îi aduc, în schimb, în pragul nebuniei și al disperării. Certitudinea prezenței morții în viață este specifică metafizicienilor care problematizează și pentru care revelarea morții devine o chestiune existențială. Dintr-o altă perspectivă, oamenii care trăiesc în exterior se salvează din ghearele disperării prin intermediul unor paleative, prin încercarea de a se face utili celorlalți. Detașate de întrebări legate de sensul existenței umane, grupurile de persoane obișnuite se încadrează în circuitul vieții cotidiene și meditează „neproblematic.”

Neîmpăcat cu sine, omul caz se lasă purtat de valul incertitudinilor și simte nevoia să își păstreze luciditatea cât mai multă vreme. El știe că se mișcă pe tărâmul dezamăgirilor și alege destinul eroului neîmpăcat, care încearcă să salveze lumea și să alunge ignoranța și necunoașterea. Luând asupra lui toată tristețea și suferința lumii, omul caz, așa cum apare în filozofia disperării, devine exponentul unei noi asceze. O asceză care vine din interior, care însingurează, dar care nu înalță ca la mistici. Este vorba de o asceză care amplifică angoasele sufletești, care, practică cu regularitate, adâncește efectele disperării nemărginit de mult. „*Vine o vreme când nu te mai imiți decât pe tine însuți*”⁹ - concluzionează Cioran.

⁸ Idem, *Pe culmile disperării*, p. 12-14.

⁹ Vezi idem, *Mărturisiri și anateme*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 193.

Privită ca o mărturie a propriilor neliniști și dezamăgiri, antropologia disperării ce transpare din lucrările lui Emil Cioran, pune omul caz în centrul interogațiilor filosofice. Există în *Cartea amăgirilor* un fragment care alungă orice îndoială cu privire la decizia lui Cioran de a opta, în cele din urmă, pentru alegerea vieții:

„Niciodată nu te voi trăda de tot, deși te-am trădat și te voi trăda la fiecare pas:

Când te-am urât nu te-am putut uita;

Te-am blestemat ca să te suport;

Te-am refuzat ca să te schimb;

Te-am rugat și n-ai venit, am urlat și nu mi-ai zâmbit;

Am fost trist și nu m-ai mângâiat.

Am plâns și nu mi-ai îndulcit lacrimile.”¹⁰

Numai cu atitudinea specifică omului caz poți să îți găsești un loc în lume, spune Cioran. Autocaracterizarea pe care o face în cartea *Pe culmile disperării* se cere înțeleasă prin prisma exaltării și, totodată, a sincerității unui gânditor, care a dorit să își găsească echilibrul „pe culmi,” acolo unde poate simți că este „*ființa cea mai teribilă care a existat vreodată în istorie, acolo unde poate să își imagineze și să creadă că este o bestie apocaliptică plină de flăcări și întunecimi, de elanuri și disperări.*”¹¹

¹⁰ Vezi idem, *Cartea amăgirilor*, București, Editura Humanitas, p. 78-88.

¹¹ *Ibidem*, p. 102.